

en del tega plemena je ostal na svojih sedežih v Daciji, ti so dakovski Sloveni, njih ostanki so bivali tam še do začetka sedanjega stoletja, sedaj so porumunjeni; drugi del se je selil na jug in je dobil pri inorodnikih svoje novo ime po Bulgarjih, ki so bili se poznej priselili in se s časom v Slovenih zgubili, bili pa so Bulgari s Huni in Turki soroden narod, med seboj se bulgarski Sloveni še dendenes imenuje Slovene, tujci jim pa pravijo, da so Bulgari; tretji del se je naselil v Panonii in tje do Karpatskega podnožja, ti so panonski Sloveni in v njihovem jeziku sta pisala sv. Ciril in Metod, sedaj je ta slovenski del razun ogerskih vzhodno-štirskih in hrvatskih Slovencev ter Slovakov pomadjarjen; šterti del je prišel proti zahodu do planin in se naselil na noriških planinah in dolinah čez celo sedanje Štirske, celo Koroško, gornje in spodnje Avstrijsko, vzhodno Tirolsko, Kranjsko, Istrijo in staro Liburnijo; ta oddelek smel bi se imenovati noriško-slovenski, navadno pa se imenuje dendenes prosto slovenski narod in jegov jezik slovenski ali novo-slovenski v razliko staroslovenskega. Slovenci smo tedaj po tem mnenju, ki je zagovarjajo najimenitnejši učenjaki, potomci noriških in panonskih Slovenov, najbližnji sorodniki Slovakov, ki se sami še tudi imenujejo slověnsky narod in svoj jezik slověnsky kakor mi, nadalje sorodniki bulgarskih Slovenov in izumrlih dakovskih. V Trubarjevih in Dalmatinovih knjigah se ime Sloveni in Slovenci pomešano rabi.

R à k.

Spisal Fr. Erjavec.

Vsi pòjte rakom žvižgat,
Lažnjívi prátikárji,
Lažnjívi zvézdoglédi,
Vreména ví preróki!

Preširen.

Vse nižje živalstvo, ki v brezmejnem številu in v neizerpnej raznolikosti životari po suhem in po mokrem, menda néma živalice, ki bi bila populárnejša od raka. Pri nas vsaj pozna ga vsak samosrájčnik, izvzemši morebiti kacega bosopétega Kráševčka, ki še ni videl druge vode, nego domače vasí umázani kál. Temu bi mogel kdo ugovárjati, da brezsrájčniki in bosopetci nikoli in nikjer némajó besede, vsaj veljavne besede ne. To je živa resnica, katere

nobeden pámeten človek. ne bode pobijal, toda raku so do imenitnosti pomogli možjé, učeni in modri možjé. Kdo bi htel tajiti, da pokojni profesor Metelko ni bil učen in moder mož? In ta učenjak, ki je Slovincem v nemškem jeziku spisal slóvnico slovenskega jezika, ta učenjak postavil je za uzor „raka“, da bi pokazal, kako gré sklánjati moška imena. Kaj menite, to ni kar si bodi! Toliko in toliko imen je bilo možu na izbér, a nobedno mu ni bilo po volji. Raka si je izbral, gotovo ne brez dobrega premísleka.

Sicer némamo vse gotóvosti, da li je bil „ràk“ Metelkova izvirna misel. Vsacemu naobraženemu Slovincu je znano, da so se uže pred Metelkom slovenski slovníčarji ukvarjali z delom, o katerem je težko reči, ali je mánj koristno ali bolj nehvaležno. A kraj vse nehvaléžnosti število teh mož vendar ni takó neznatno, kakor bi se morebiti komu zdelo. Prav zato je tudi mogoče, da je uže kdo drug pred Metelkom imel to srečno misel, posaditi raka na to častno mesto. Pravimo: mogoče je, a poroštva za to nikakor dati ne moremo, ker odkrito izpovemo, da so nam vse te slóvnice, naj si jih je rodil Bohorič, oče Marko ali Kopitar, znane zgolj po pisáteljevem imenu. Pa če bi se tudi dalo prerékati Metelkovej izvírnosti glede raka, to vendar njemu samemu — raku namreč — slave zmanjšati ne more, dà, mogle bi mu jo samo povécati.

Mnozemu bi vsled tacega počéščenja vzrastel greben, ta in óni bi se ponašal s tako slavo. Ràk pa nič. Niti vredno se mu ne zdí, da bi se o tem govorilo. Zná se mu, da je razvajen, kar se dostaje slave. Kaj če tudi slava maloštevilnega slovenskega naroda njemu, katerega je uže stari svet v zvezde koval. Pa kaj govorimo: stari svet! Kaj ga ne slavi še daudenès ves svet, stari in novi, kolikor je dolg in širok, svet namreč? Saj vemo vsi, da se rak sveti mej zvezdami. In ne samo takisto mej zvezdami, mej tistimi malimi, katerih razven kacega zagrizenega strokovnjaka zvezdogleda morebiti nobeden po imenu ne pozná. Nikakor ne! Rak je vzet mej nebeška znamenja. Pomisli, mej znamenja nebeška! Ali veš, koliko jih šteje učeni svet? Tega vprašanja skoro ni bilo treba staviti, ker vsak pošten Slovenec, če tudi brati ne zná, ima „pratiko“ v malem prstu in ta ga uči, da je teh znamenj dvanajst. Nič več in nič mánj. In rak je mej njimi. Zraven nam je pa še pomisliti, da néma vseh dvanajst znamenj živalskih imen. Samo sedem je tacih, na vsem nebu. In poleg leva, ovna in bika je tudi ràk v tem številu! In vsaka

prátika, bodi si vélika ali mala, prava Blaznikova ali ponarejena Kleinmayrjeva, vsaka naznanja leto za letom natanko, katerega meseca in katerega dné stopi solnce v rakovo znamenje.

Ali vsa ta slovéčina raka ni pokvárila, kar se drugim tako rado primerja. Napuha in ošábnosti temu poštenjakoviču ni smeti očitati. Pristojno in moško se pač vede, ter se rád daje prav na široko. Zná se mu, da čuti svojo vrednost in, dasi ni pregostobeseden, luči svoje modrosti vendar ne stavlja pod polovnik, temveč jej dá svetiti, kadar se mu ponudi ugodna prilika. Prijatelj moj dragi, če si kedaj bral „Ježo na Parnas“, uverjen sem, da rad prikimaš tej sodbi. Človek se čudi in strmi, ko posluša modrost njegovih ust. Takoj o prvem nastopu preloputne sè svojo modrostjo vse k ježi zbrane tekmece. Kako uže pravi? A da!

Tovarši moji! kdor kaj veljá,
Brez uma besede iz ust ne dá,
Zatorej se mislim mirno v kráj
Brez besedovanja umakniti zdaj.

Potem pa še oblastno in zadovoljno pristavlja:

Pri nas je sicer vse drugači,
Pri nas pod vodó le rak jumači.

In nadalje, kakó samosvestno in odločno — dasi uljudno — odklanja komárjevo grajo:

Ne uči ti mene, ljubi moj brat!
Kdor ima razum, sam zná se vesti,
Kdor ima izvirnost, vprašal ne bó,
Kaj vaša vodila mu zapovedó.

To je korenika! To je mož, kolikor ga je pod košem. Takó se govori! Kaj tacega človek rad sliši. Komár umolkne. Kaj bi se tudi dalo na to odgovarjati? Ti pa, o človek! pojdi in uči se od raka, kakó veljá soperniku sapo zapreti.

S tem smo — takó vsaj ménimo — rakovo imenitnost dovoljno osvetili, in skrajni čas je uže, da se ozbiljno lótimo posla. Nakánili smo namreč opisati raka in njegovo dejanje in nedejanje pod vodó, njega vesele in žalostne ure. Sicer nam ta ali oni morebiti poréče: „tega ni prav nič treba; rak bodi velik in poln, tolst in okusen, za vse drugo nas ni nič briga. In pa, ali niste zgoraj sami rekli, da pri nas vsako dete zná raka? Pustite nas torej na miru ž njim! Ali mu morebiti hočete pretípiti srcé in obisti?“

Za sedaj dajmo mir srcu in obistim. — Prijatelj moj ljubi! tebi bi se gotovo hudó zamérili, ako bi samo posúmujali, da li raka poznaš ali ne. Zamérili bi se ti uže zarad tega, ker si v svojem društvu znàn, da ga najhitreje in najčisteje umeješ izlúščiti, in sicer ne brez neke posebne spretnosti. No, pri vsem tem ne vémo, ali ne bi prišel v majhno zadrego, ko bi te kdo kar iznenada in ostro povprašal, koliko nog ima ràk. Nam se močno dozdeva, da bi mej desetimi takó vprašanimi njih pet bilo v škripci zarad odgovora, a od ostalih petih ne znamo, če bi dva isto odgovorila. In to pri vsem tem, da raka pri nas pozná vsako dete.

Koliko nog ima rak?

Poslušajmo!

V srbskej narodnej pripovedki psújeta se ràk in žaba. Po Martin Krpanovem, ali prav za prav po vodilu ranjcega Jarnejka na Golem, nista se tudi ta dva prepirača pítala s pogačo, temveč ométala sta se z najgršimi psovkami, kar si jih je mogel kdo izmisliti. Mej ostalim reče žaba ráku: rače sedmokrače! Po tem bi ràk imel sedem nog. Sedem! To bi bilo vendar čudno! Lího število nog! Kolikorkoli živalij poznamo, vsaka ima noge lepo na pare. Samo ràk da bi jih imel sedem? Ne, to se nam ne zdí verjetno. Najbrž psujoča žaba v hipci največje razdraženosti ni prav pomislila. Mogoče pa tudi, da je htela le na sploh reči, da ima polno nog. — Takó tedaj srbska žaba.

Preglejmo sedaj kaj družega.

Legenda „Vrtčev“ neimenovan pesnik „otročjih iger v pésencah“ poje:

Blato gaziš, kakor ràk,
Kadar leze osmokràk,
Nese lačen v žabji grád
Spređaj klešče, zadaj vrat.

To se nam zdí resnici bolj podobno. In vrhu tega se te vrstice beró nekam lahko in ušesu prijetno zvoné. Ràk bi tedaj imel osem nog, jedno več, nego v srbskej pripovedki. Vse bi bilo prav, ko bi le pésnikom mogli v tacih prozajíčnih réčeh dati popolno vero. Nam navadnim pozemljakom, ki pot svojega življenja peš krevsamo, zdé se ti ljudje večkrat nekako vibrávasti, ki več leté po zraku, nego hodijo po trdej zemlji. Zato jih svet v tacih suhoparnih réčeh ne pozivlje rad na svedočanstva, ker jih ima na sumu, da vidijo časi več, časi mánj, nego drugi vsakdanji človeki.

Tedaj zopet ne vémo, na čem smo. Vsikako ne bi bilo nápačno, ko bi si poiskali še kacega treznejšega poróka.

V notranjem Kranjskem je majhen trg. Do imena nam ni. V tem trgu je pred leti živel gospodár, ki je s krčmo in majhno kupčijo pošteno redil sebe in svoje. Necega poletnega dné se primeri, da mu pride v hišo tujec Nemeec v gospodскеj suknji ter si ukaže prinesiti jela in pila. Priljudni krčmar nosi na mizo, kar zmore klet in kuhinja, in streže gospodu, kakor je sploh imel navado, bodi si gost ták ali ták.

Ko si je potni gospod dušo uže doberšno privezal, spomni se krčmarica, da ima v kleti še nekaj lepih rakov.

„Vidiš, kakó sem pozabljiva!“ obrne se gospodinja k možu. „V kleti je še nekaj rakov v koprivah, pa ne, da bi se bila prej zmislila na-nje. Ponudi jih gospodu!“

„„Rak! rak!““ ponavlja gospodár počasi ter si tère razorano čelo. „„Kakó neki se ta žival imenuje po nemški? govori mož bolj sam v sé, nego svojej zakonskej družici, o katerej je vedel, da mu v tej stvari ne more pomoči.“

„Ti vsaj moraš to vedeti, saj si malo mánj nego pol večnosti v cesarskej službi nosil sukno belo in sem tako dolgo morala čakati na te, da sem malo ne ostarela. Toliko si se menda v dolzih letih naučil némščine, da bodeš znal gostu raka ponúdití.“

Mož ni dalje poslušal, šel je iz kuhinje in je razmišljal svoje misli. Pri vojacih se je pač nemškovalo na vse pretege, in ujela se je raznokaka beseda, ki je potem pri tej ali ónej prilíki dobro služila, če tudi ne češče, pa vsaj vsako sedmo leto. Ali sedaj se je uže mnogo tega izkadilo iz sive glave, in kdaj je živ krst pri vojacih slišal kaj o racih? Nikdar nič!

Mož stopi za hišo, pomakne si klobuk na čelo, položí roke na hrbet in koraka zamišljen gori in doli, kakor je imel navado vselej, kadar je premišljal kaj posebnega.

Za nekaj časa popravi si klobuk in nekako zadovoljneje gré zopet v hišo k tujcu, upre se z obema rokama ob mizo ter vrže gostu v obraz besede: „nôh bôs binčens?“ (Ali še kaj želite?)

Tujec ga na to povpraša, kaj bi mu mogel še dati.

„Pêfêlens zêr šene rake?“

„„Was ist denn das?““ (Kaj je to?)

„Rake zajn klajne fiher, hat file file fusen, rote mondur, šnajdermajster, carukmarširt.“

Ne vé se prav, ali je Nemec razumel, kaka zverina je to, ali resnica je, da ga je popadel silen sméh. Mož se je smejal in smejal držé se z obema rokama za trebuh in da so mu solze oči zalivale. Našemu krčmarju s prva ta objesten smeh ni bil nič po gódu. Malo je manjkalo, da ni bradača, ki se mu je takó nespodobno v zobe režal, zgrabil za vrat ter ga vrgel pod hišni káp. Toda o pravem času še opomnil se je svojega stanú in nepláčanega računa. Zdajci se začne tudi on smejati, ne vé se, ali sebi in svojej nemščini, ali smejavemu gostu, ali slanemu računu, ki mu ga bo naredil. In smejala sta se oba takó od srca, da je prišla gospodinja iz kuhinje na prag gledat, kaj inata.

Hipoma pa zablisne nekaj na krčmarjevem obrazu in mož si s kazalcem desne roke potrka na čelo, v znamenje, da se mu je v glavi zasvetila dobra misel. Hitro se obrne, skoči v klet in prinese v vsakej roki lepega raka. Na to iz nova sméh, kateremu se je sedaj še žena pridružila.

Kaj se je godilo dalje, nas ne zanima, in to tem mánj, ker nas je tudi ta pôrok pustil na cedilu. Trezen mislec je res in tudi pameten bi bil za silo ali kaj, ker raku nikoli ni nóg preštel. To sicer vé, da jih ima mnogo, vsaj mnogo več, nego kakeršnakoli druga žival, ki se deva v lonec. Ali s tem nam ni ustrezno.

(Dalje prihodnjič.)

O fotofonu.

Spisal dr. Ign. Klemenčič.

Glavna podlaga napredku v prirodoslovji je poskús (eksperiment). Z njim vprašamo prirodo neposredno, kakó in po katerem zakonu se ta ali óna prikazen vrši. Dokler prirodoslovci niso poznali to podlage, napredovalo je prirodoslovje le počasi in samo v tistih strokah, v katerih jim je uže vsakdanje življenje dajalo priliko mnogokrat opazovati prirodine prikazni; tako statične in astronomične, o katerih so uže stari Grki imeli precej znanja. Oni so sicer opazovali tudi električne prikazni na drgnenem jantaru, a to je bilo tudi vse, kar so vedeli o tej sili, in ko bi bil Galvani živel za starih Grkov in bi bil uže tedaj slučajno opazoval jednako prikazen, kakor

R à k.

Spisal Fr. Erjavec.

(Dalje.)

Koliko nóg ima ràk?

Na to vprašanje imamo sicer uže nekaj odgovorov, toda če hočemo biti zdušni, reči moramo, da nas vseh teh odgovorov nobeden ne more zadovoljiti. Radi ali neradi, priznati moramo, da vémo toliko kakor poprej, dasi tudi smo se pošteno trudili resnici priti na sled.

Ali pa nismo tega slabega uspeha nekoliko tudi sami krivi?

Ako stvar trezno prav do konca premislimo, priznati nam je, da pada krivde večja polovica na nas. Prav se nam godí! In pa še malo sram bi nas moglo biti, ko bi se dalje razvédelo, da v takej stvari iščemo svéta pri žabah regetaljkah in pri notranjekranjskih vinotókih. To je še sreča, da vse to ostane lepó mej nami.

Srbska žaba le pojdi rakom žvižgat, in ti kranjski tržan pojdi se solit! V takej stvari se mi obračamo do drugih veljakov, do pristnih učenjakov. Saj, hvala Bogu, taki siromaki pa zopet nismo, da bi rekel: v tem, kar se prirodopis imenuje, némamo nič tiskanega. O imamo, imamo! To in ono imamo! Célo „knjigo prirode“ nam je mej ostalim preskrbela naša „Slovenska matica“. In uvrjeni smo, da je v tej knjigi tudi raku mesto odlóčeno. Zato le urno po njó!

Kaj nismo rekli, da nas ta knjiga ne pusti na cedilu? V drugem delu na strani 369. bêre se na 212. odstavku razločno in jasno: „Semkaj spadajo pravi raki, ki niso samo največji, temveč tudi najkoristnejši košárji. Nog imajo pet parov, zatorej jim tudi desetonožci pravimo. Nekateri imajo dolg obročkast rep, drugi so brezrepi. Izmej prvih omenjam: navadnega potočnega raka (*Astacus fluviatilis*), ki časi sleče staro lupino in dobi novo“.

Da, da! To je naša žival, to je naš junak! Saj smo vedeli, da nas „knjiga prirode“ ne prevari. Sedaj je konec vsake zmote, vsake sumnje. No saj je pa tudi uže zadnji čas!

Tedaj ràk ima deset nog, desetonožec je. Torej niti sedem, niti osem, niti mnogo, ampak deset. Tako govori „knjiga prirode“.

Deset! Ni nápačno število, prav lahko in spretno število, okroglo število. No to je gotovo lepo od raka, da si je svoje najpotebnejše ude, svoja gíbala uredil po desetinskem sistemu, in — kar je še posebno treba poudarjati — uredil uže v tistih časih, ko ni bilo niti učenjakov niti nikakeršnih sistemov. Dandenes je to se vé da vse drugače, saj štejemo, merimo in tehtamo vse po desetinskem sistemu. In sedaj pa še hočejo mnogi, da je ta rák nekov starokopitnež, nazadnjak in reakcionar. O svet! kako si hudoben.

O tristo najkosmatejših medvedov!! Kaj pa je zopet to?

Dve, tri vrstice niže bere se v istej knjigi: „okoli ust je nameščenih šest parov žvekalnih priprav, zadnji trije pari so nožicam podobni ter se zategadelj ustne nožice imenujejo“.

Nožice! nožice!! Kaj je nožica? Nožica je po vseh jezikovih pravilih majhna noga. Ali noga je vendar, če tudi majhna. A nam je do števila, ne do velikosti. O krčmar, notranjski krčmar! saj naposled vendar nisi tako neumen, kakor bi človek sodil po tvojem obrazu in po tvojej nemščini. Končno ima rák vendar le več nego deset nog, kajti tri pare je gotovo šest, deset in šest je pa tudi po Močniku zmirom šestnajst. O da bi ga potipal poberin! Raka namreč, ki nam sè svojimi nogami dela toliko preglávicó, in po strani nekoliko tudi tistega Schödlerja z njegovo „knjigo prirode“ vred. S kacim bahatim in širokoustim naslovom pošilja to svojo knjigo v svet, a naposled človek v njej ne najde, česar išče, vsaj jasno in razločno ni povedano.

Kaj nam je sedaj početi? Še najbolje bi bilo, ko bi šli in si ujeli raka ter mu lepo počasi in vestno prešteli noge. Bi, ko bi bilo o kresu. Ali, prosim vas, kdo bode sedaj o sv. treh kraljih hodil raka lovit? In pa v táko mrzlo vodo, ali pa še celo pod led. Mogli bi si ga sicer tudi naročiti od koderkoli, pa bodi si tam doli od dolensjske Krke. Ali bati se je, da, predno pride rák, nas mine potrpež. In pa, kdo ve, če bi znali prav šteti sedaj, ko smo po tolikem neuspehu razdraženi in ozlovóljeni. Kaj nam je tega treba bilo? O prijatelj, ki si modro besedo izustil, da rák naj bode velik in tolst, za vse drugo te ni briga, o prijatelj, zakaj nismo poslušali tebe! Sedaj si maščevan, dobrodejna zadovoljščina se ti lahko uleže okoli srca in v želodec.

Nam pa je uže dogorelo do prstov, ali stvari vendar ne pustimo iz rok, uže zarad sramote ne. Resnica, čista in živa resnica mora

na videž, ako bi tudi suknjo morali dati sè sebe. Ali to pa vemo, gotovo, da odslej ne bomo iskali nauka niti v tej, niti v onej knjigi, še menj pa kje drugde. Napotimo se naravnost do učenjaka prirodopisca ter ga naprosimo, naj nam razloži, kako je ta stvar. Zakaj nam ta pametna misel ni prišla poprej!

Prirodopisec nas pozdravi prijazno, a mi mu povemo, kaj nas je dovelo k njemu.

Koliko nog ima rak?

Na to vprašanje mož nekoliko pomisli, potem nas omeri od nog do glave, kakor bi premišljal, kako naj bi prikrojil svoj odgovor, da bi nam bil kolikor mogoče jasen in razumen. Mož ne vé, da ima pred soboj ljudi, ki so o tem uže razmišljali.

Mi, razumevši ta pogled in boječi se, da bi nas ne odpravil s kacim površnim in ničastim odgovorom, drznemo se opaziti, da pričakujemo korenitega odgovora, ker le s takšnim bi se mogli zadovoljiti.

Mož se na to opomnjo malo nasmehne in začne razlagati:

„Rák ima šestnajst parov nog, in . . .“

„Kaj ste rekli? Šestnajst parov! Menda se Vam je zareklo, bržčas ste hteli reči: šestnajst nog.““

„Kakor sem rekel, rak ima dva in trideset nog, in sicer . . .“

„Jeli mogoče? Dva in trideset! No, to je v resnici mnogo.““

Oprosti notranjski vinotok, nehoté smo ti delali veliko krivico. V svojej priprostosti in idiličnej nevednosti si resnici vendar prišel mnogo bliže nego glasovita „knjiga prirode“. Kdo bi bil mogel kaj takega samo pomisliti.

„Torej šestnajst parov nog. Te noge so pa precej raznolike, kar se dostaje njihove velikosti in njihove vnanje podobe. Služijo namreč raznim namenom, a vsaka je priličena svojemu namenu in mu ustreza popolnoma.“

„Da bode to popolnoma jasno, treba je malo dalje posegniti ter si ustroj rakovega telesa nekoliko natančneje ogledati.“

„V nepreglednih vrstah nižjega živalstva vzbujajo našo pozornost seosebno one živalce, katere imenujemo členarje. To ime smo jim zdeli zarad tega, ker je na njih vse členkovito. Telo jim je namreč zloženo iz več ali menj členov, ki so kakor kolca ali obročki drug do drugega nanizani. Ti obročki so mej soboj stáknjeni in sklénjeni ter so več ali menj trdi in skorjasti, a vsi mečji in nežnejši organi so zaprti v

notranjo telesno duplino. Oblika teh obročkov daje vsej živali neko gotovo in stalno podobo. Zatorej se tudi pri teh živalih govori o nekej vnanjej okóstnici ali o vnanjih ogródih in sicer s pogledom na njih trdo in skorjasto kožo. Ime členarji pristoji jim tudi zato, ker so njihova gíbala členasta. Pomislite na rogača ali klesčarja, na ščipavca, na stónogo.

„Pri stónogi so si vsi členi jako podobni. Prvi je glava, vsi ostali sestavljajo truplo, na katerem pa ni móči nič dalje razložiti. Ne more se reči: tukaj končá oprsje in tukaj pričjenja trebuh. Razen zadnjega so si vsi obročki také podobni, da bi lahko enega skril in drugega pokazal, in vrhu tega nosi vsak na sebi en par ali celo dva para nožic, ki so tudi členkovite in vse enake. Enakost ali enoličnost pa zmirom znači nepopolnost ali nedovršenost, kakor je z druge strani raznoličnost znák večje dovršenosti in večje zmožnosti. Človek ima na roci pet prstov, a niti dva si nista povsem enaka, zato je pa roka najspretnejši in najspodobnejši ud, ki si ga moremo pomisliti.

„Ščipavec — tudi škorpijon mu pravimo — stoji gledé telesnega razvitka nekoliko više od stónoge. Uže o prvem pogledu opažamo v členih neko razliko. Glava sicer ni prosta, temveč se je zrastla z oprsjem, na katerem gibljejo štiri pari enacih nog. Oprsja se drži še precej dolg zádek, ki je tudi prav razločno členkovit, samo ka si ti zadkovi členi niso podobni. Prva polovica je namreč široka, kakor oprsje, druga pa je mnogo ožja in nosi na zadnjem členu znano otrovno želó. Ta druga ožja polovica je v očeh neukega sveta ščipavčev rep, toda to ime ni opravičeno, ker se ščipavčev zadek ni kratko ni malo ne sme primerjati repu višjih živalij.

„Poglejmo še hitro rogača. Glava mu je prosta in gibka, takisto tudi oprsja prvi člen, ki nosi zgoraj širok in trd ovratnik. Drugi in tretji oprsni člen sta zrastena, na zadku pa lahko štejemo devet obročkov. Oprsni členov nosi vsak na spodnjej strani en par nog, torej ima rogač šest nog, in vrhu tega na zgornjej plati tudi krila, s katerimi se dviga v zrak. Ta krila stavijo rogača in vse žuželke visoko nad vse ostale členarje, katerim je sojeno laziti in kobacati po zemeljskem prahu in blatu.

„Pa vrnimo se zopet k našemu junaku. Tudi rák spada v členarsko krdelo. Da je pravi členar, videti mu je jasno na zádku, ki je očividno zložen iz sedem obročkov. Na oprsji to res ni tako očitno, kajti ne samo ka glava ni prosta, temveč se je do cela zrastla z

oprsem, nego so tudi oprsni členi mej soboj tako stákneni, rekel bi zlití, da ni móči ničesa razločiti. Ves ta prednji del rakovega telesa, recimo mu glava oprsje, pokriva trda lupina, ki sega kakor nekov ôklop ob straneh do nog ter je navspred zašiljen v oster trn. Temu oklopu pravimo navadno koš in zategadelj rake in vse njihove sorodnike imenujemo košarje (Crustacea). Kakor ščipavčev velja tudi rakov zádek navadno za rep, kar je pa prav tako napačno in neosnovano, kakor pri zgoraj imenovanej živali. Še bolj nerazumna in brez vsega razloga je pa za ta del zmišljena beseda: v r á t, dasi tudi se pogostoma čuje

„O čuje, čuje! Saj še pesnik pôje o raku, da

Nese lačen v žabji grad
Spređaj klešče, zadaj vrat.“

vteknemo se mi v moževo uže nekoliko dolgočasno razlaganje.

„Dajte mir pesniku, od njega se prirodopisa ne bodedo učili. Torej, kakor sem rekel, glava in prsni obročki so na raku zlití v enolično celoto. Ali menda vendar nismo daleč od resnice, ako trdimo da je rakovo glavoprsje, ta dozdevna celota zložena iz štirinajst obročkov. To sklepamo iz tega, ker na njem štejemo štirinajst parov udov. V tej misli nas potrjuje tudi prispodabljanje družih sorodnikov, kajti ako kje, velja pri nas primerjajoče raziskovanje. Vsako žival spoznaš do konca še le tedaj, ako se oziraš na vse njene bližnje in daljne sorodne vrste. Celota naj vselej na tehnico se postavi

„Da, da, tako velí pesnik.“

„Ne vem, da li so te besede res pesnikove, ali resnične so gotovo. Rák ima tedaj na glavoprsji štirinajst parov udov. Ti udje so si prav malo podobni. Po pregovoru: kakeršna služba, takšna suknja ustrojeni so proti svojemu opravilu. Prvi in drugi par sta prestvarjena v tipalnice, tretji par je prestrojen v oči.

„Oči! Tedaj pri Vas mečete oči in noge vse v en koš?“

„Temu se ne bodede toliko čudili, ako si to oko malo bliže ogledate. Da je zloženo iz velike množine predrobnih očesec, to ni sicer nič posebnega, tudi žuželke imajo take oči. Ali nenavadno je to, da je rakovo oko nasajeno na gibkem držalu, ki se lahko obrača sedaj sem sedaj tjà, kadar pa miruje, stisne se v žlebičasto jamico. To držalo je ud, kateri je namenjen posebnemu službovanju in je proti temu izpremenjen.

„Zato raku strče oči tako čudno iz glave, da bi mu jih, kakor pravimo, lahko s palico odbil.““

„Četrti par je preobražen v čeljusti. Te so krepka in nazobčana grizala ter so sè strani oborožena s tročlenastim pipalom. Ostalih deset parov moramo uvrstiti mej noge, če tudi v hojo in sploh gibanju služi samo zadnjih pet. Prvih pet parov je namreč primáknenih k ustom, njih opravilo je vse drugo in proti temu tudi njihova vnanja oblika. Te noge imajo nalogo posézati po hrani, podržávati jo, prevrácati in pretipávati ter jo podajati čeljustim. V ta namen je tudi vsakej pridáno neko pipalo. Prva dva para tik ust sta čeljustim še môčno podobna in v premnogih knjigah ja najdete označena kot prve in druge spodnje čeljusti, a to so le besede brez pravega pomena. Da sta ta dva para v resnici noge, pokazalo se bode še očitneje pozneje, ko se še enkrat povrnemo k ustom

„„Kaj še enkrat se povrnemo na to suhoparno razpravo! Nam uže sedaj preseda. O prijatelj rakoljub! ti si imel prav, dvakrat prav. Kaj nam je bilo vsega tega treba? In pa, da smo se namerili na tacega cepidlako, kakor je ta naš prirodopisec.““

„Tretji in četrti par stoji glede vnanje postave nekako v sredi mej čeljustimi in nogami, peti par je pa uže ves nogi podoben. Vsi ti udje, katerih smo našteli pet parov, strežejo ustom in so več ali menj preobražene nožice, zato jim po vsej pravici pravimo ustne ali čeljustne nožice.

„„No sedaj nam je jasen tudi Schödler, samo ka smo mi našteli pet parov, kjer je on videl samo tri.““

„Sedaj so na vrsti prave právcate noge. Te so tako velike in očitne, da nam vsak otrok, če tudi še do deset šteti ne zná, hitro pové, da jih je toliko, kolikor ima on prstov na obeh rokah. Vsaka je sestavljena iz osem členov, jako različnih po obliki in po velikosti, peti je najdaljši. Prvi par je jako velik in širok ter je preobražen v krepke klešče. Vsak, kdor je kedaj sè svojo roko rake lovil, izkusil je gotovo moč rakovih klešč, katere tudi škarje in ščipalke imenujemo. Tudi rakoljubom so dobro znane zarad lepega kosa mesa, ki ga izluščijo iz njih. Klešče nastanejo iz navadne noge tako, da se predzadni, jako udebeljeni člen podaljša poleg zadnjega gibkega, ki se z onim podaljškom sklepa v ščipalko. Ostale noge so drobne in precej enake. Drugi in tretji par skončuje se tudi v majhne kleščice, četrti in peti par sta pa brez njih.

„No smo vendar enkrat pri kraji z nogami! Ali ne zamerite, teh je tudi po Vašem samo deset parov, a ne šestnajst, kakor ste sami s prva rekli, da jih ima.“

„Počasi po kamenji, velí pregovor. Kdo pravi, da smo pri kraji? Kaj pa zádek? Rekli smo, da je v njem nanizanih sedem različnih obročkov, in razen zadnjega ima vsak svoj par udov, torej je prejšnjemu številu treba pridati še šest parov. Ti udje so tudi nožice, upodobljene nekako po istem črteži, kakor čeljustne nožice. Na skupnej podstavi stojiti dve vrsti ozkih členov, ter so te noge nitkaste in viličaste. Raku so v pomoč pri plavanji, izlasti veljá to o zadnjem paru, ki ni ozek in nitkast, temveč širok in ploščat, ker je vsaka nitka izpremenjena v široko krpo. V sredo mej te štiri krpe pristoji še zadkov zadnji člen, ki je tudi ploščat in krpast, ter se tedaj raku okončuje telo v peto krpo pahalasto plavuto. Po službi, ki jo zádkove nožice navadno opravljajo, naredili smo jim ime: plavutaste nožice. Pri samici imajo vsako toliko časa še drugo opravilo, mej njimi namreč nosi tako dolgo jajca okolo, da se iz njih izlezejo mladiči. — No ali sedaj veste, koliko nog ima rák?

„Vemo, vemo. Dva in trideset jih je, resničnih in pravičnih, in sicer deset čeljustnih, deset pravih hodilk in dvanajst plavutnih. In s tem bi bila hvala Bogu, pravda o rakovih nogah končana.“

(Dalje prihodnjič.)

O fotofonu.

Spisal dr. Ign. Klemenčič.

(Konec.)

Od mikrofona do fotofona je na videz samo jeden korak za tistega, ki pozna kemično prvino „selen“ in njene posebnosti, kar se tiče električne prevodljivosti, a ta korak je težak in potrebuje izbornega talenta in jako izdatne podpore; oboje pa se nahaja pri Grahamu Bellu.

Selen našel je Berzelius l. 1817. V navadnem stanji ne prevaja elektrike, še le ako se do 210 °C ogreje in potem počasi ohladi, prestopi v kristalično stanje ter zadobi električno vodljivost. Brzozjavni uradnik May je l. 1873. prvi opazoval, da se selenova vodljivost poviša, ako se osvetlí. Ker je pa specifičen upor selenov v primeri

R á k.

Spisal Fr. Erjavec.

(Dalje.)

Členarji — in kakor vemo, spada mej nje tudi rák — imajo to skupno in osebno svojstvo, da jim je več ali menj trda in skorjasta koža od neke posebne snovi, ki je najbolj podobna rogovini. Imenujemo jo kitin. Ta telesna skorja je zložena iz mnogih pretencih skladov ali nasadov, ki so se redoma izločali iz tenke nežne kožice, s katero je vse telo zaodéto. Ko se je kitinov óklop utrdil, uklenena je živalca vanj in vsa dalnja rást je odsle nemogoča. Rujavi hrošč, znani kvarljivec, ki na vzpomlad pririje iz tale zemlje, stopi na cvetoči svet gotov in dorasel. Mej njimi ne nahajamo taci, ki bi jih mogli otrokom ali mladéničem primerjati. Razen neznatne spolne razlike so si vsi enaki in taki ostanejo do konca svojega — sicer dosti kratkega — veka. Takó je tudi pri metulji, pri bučeli, pri muhi, s kratka: pri vseh žuželkah. Kolikor je vsaka mislila rasti, storila je to v prvej mladosti, na prvej stopinji svojega razvitka, kot zaplivek, ali kot gosenica, ali kot podjéd v zemlji.

„Prav!“ oglesi se nekdo. „Ne zamerite, meni to razlaganje ni popolnoma jasno. Nečem vam sicer prerokati, ali povedati vendar moram, da se mi to ne zdí, kakor bi bilo pribito. Kot dečak imel sem veliko veselje z rogači, imel sem jih časi vse polno v zaporu. Tu je bilo vsakovrstnih, velikih in malih. Poleg korenjaka, katerega bi se bil skoro zbal, ko je moško korakal proti meni, bili so pa tudi taki pritlikavci, da bi bil človek lahko pomislil, da so sinovi onega velikana. In jaz sem takrat v resnici mislil, da je takó. Ali je to morebiti samo po izimki pri rogačih?“

Vzemi dva mladička iz istega legla, recimo dva prasička, osebi ja ter enega hrani z uborno in malovredno krmo, drugega pa namesti poleg korita, vedno polnega slastne in tečne hrane. Drži ja takó leto in dan, potem svoja gojenca oglej, premeri in pretehtaj. Uveril se bodeš, da je mej njima velikanska razlika. Takisto se ima ta stvar pri rogačih. Niso se vsi gojili pri istem koritu. V tem, ko je eden imel najboljše hrane na izbér, otepal se je drugi z revščino in

prestradal je morebiti vso svojo mladost. Tisti mali rogački niso mladiči, temveč samo v rasti zaostali stradanci, krnjavi „lačenbergarji“. A kar so zamudili v mladosti, tega nikdar več ne pridobé.

Pa vrnimo se zopet k našemu raku!

Vsakdo vé, da pri rakih ni takó, da je namreč mej njimi, kar se dostaje velikosti, isto razmerje, kakor na pr. pri ljudéh. Tudi mej raki nahajajo se poleg možakarjev in starcev tudi tenki, nade-polni mladeniči in drobni otročiči. Njemu torej ne veljá pravilo, ki smo je malo prej ustanovili žuželkam, kajti on raste vse svoje žive dni v eno mer.

„Tedadaj njega ne stišče tista tesna in toga kitinova srajca, o katerej je bilo rečeno, da je vsem členarjem skupno svojstvo?“

Stišče ga, stišče! in še kako! Ta srajca je pri njem še trša, ker ni od samega roženega kitina, nego se je vanjo sesélo še polno ogljenčevokislega in fosforovokislega apna, ki dela rakovo kožo trdo in skorjasto. Prav takó se tudi človeku in drugim živalim trdijo kostí ki so s prva tudi mehke in hrustánčaste.

„A kakó je vendar mogoče, da se širi rakovo telo, dasi je speto v tako tesán in ni malo gibek ôklop? Morebiti vendar le z rakom raste tudi suknja?“

Ne! Rák si pomaga s tem, da sleče staro srajco, kadar mu prihaja pretesna, ter si napravi novo. Lehko in hitro rečeno, ali težko in mučno storjeno. Ta ména dela raku preglávice dovolj; dnevi, v katerih se vrší, so raku gorjupí dnevi, pravi pasji dnevi. Kajti ne samo, da mu je treba sleči ôklop, izuti noge iz mnogih tencih golenic, izvleči mesnate roke iz tesnih škarij in naposled potegniti rep iz obročkastega tulca, vrh vsega tega morajo se oléviti tudi oči in oboje tipalnice in nekoliko celó — želodec. Kaj menite, to ni šala! Zato tudi ni čuda, da mu uže nekaj dnij poprej odpové želodec in da izgubí vso slast do jedí. Prevrat začjenja z „velikim postom“.

Kadar rák čuti, da se bode treba premladiti, umakne se v kako mirno zavetje, kjer se mu zdí, da bode, prost vseh nepotrebnih zijal in sitnih draživcev, mogel mirno opraviti imenitno delo. V tem mu je gornja trda suknja začela odstopati od spodnje nežne kožice, ki je vsa z rudečimi žilicami premrežena in s črnimi pikicami posuta. Ako tacega raka vzamemo v roko in rahlo nanj pritiskamo, lahko čutimo, kakó se odstopivša skorja pod prstom udaje. Rák se vznemirja zmirom bolj in bolj, mencá sem ter tjà in tère nogo ob nogo. Zdajci

se preválí in vznak ležeč previja se in prevrača, kolikor mu dopušča trda obleka, dela z životom in z repom, giblje z vsemi nogami in oteplje s tipalnicami. Takó udelava in se napenje toliko časa, da mu počí véz, ki veže hrbtni koš z repovim oklópom. Ko enkrat regne ta vez, postavi se rák zopet na noge ter si po tem trudapolnem delu nekoliko oddahne in počije ter si zbira novih močij za nove muke, ki ga še čakajo.

Rák začne iz nova delati in gibati z vsemi udi in vidno je, kako se hrbtni koš odmika od trupla ter se zmirom više vzdiguje. S košem se potem upre v kako stvar in se s prednjim životom trže nazaj, takó si malo po malo izvleče oči in tipalnice iz tesnih tókov. Sedaj veljá še noge dobiti iz obuvala. To je najtežavniše in najbolj boleče delo. Tu se celó rado dogaja, da mu se ta ali ona noga utrga. Golenice sicer razpokajo po dolzem in tudi škarje regnejo na dnu, ali pri vsem tem ima polno trdega dela, predno vse srečno izdêre. Ko so noge enkrat izute, izlušči se rep hitro iz svoje stare lupine. Vsa lév se vrší dosti naglo, ko je regnila hrbtna vez, ne mine pol ure in rák bi se lahko pokazal v novej obliki.

Da, lahko bi se pokazal, ali se neče pokazati, ker dobro vé, da takšen, kakeršen je zdaj, se ne sme pokazati. Vsaka žaba bi se ga lotila. In s čim bi se branil, ko je ves mehák kakor maslo? Pa kaj žabe! Zarad njih bi še ne bil v tacem strahu. Ali ščuka, ščuka! joj kakó bi hlastnila po njem! Pa tudi raki, njegovi bratje, ščipali bi od tolicege trpljenja onemoglega siromaka od spred in od zad ter bi kose živega mesa trgali z njega. Zató moj rák mekuž, po svojej starej navadi ostani lepo v zavetji in zavleci se v najmirnejši kotiček ter počakaj štiri ali pet dní, da ti kitin in apno utrdita novo kožo, da bodeš mogel pogumnega srca zopet zabroditi v motne valove in prerojen junak čilih močij stopiti na staro poprišče, kjer

„ . . . somov vojska pod vodo ne mine
In drugih roparjev v dnu globočine.“

Rák se menda preoblači navadno samo enkrat na leto, a če donese potreba, tudi dvakrat ali celó trikrat in sicer o poletnem času, ko ne primanjkuje živeža in je voda prijetno topla, tedaj največ meseca julija in avgusta. No vendar sem uže o Kresu v Podnanósici našel prelévljenega mekuža.

Z novo kožo povrača se mu spet stara slast do jedí v podvojenj meri in kmalu je nadomeščeno in poravnano, kar se je za „velikega posta“ zamudilo.

Uže iz raznokake malenkosti se je pokazalo, da je rák osobitne korenine možák. Še posebno pa nam se odkrije resnica tega izreka, ako preiščemo in razgledamo rakov želodec. To je res želodec svoje vrste! Robàt in zobàt želodec. Njega notranja koža ima namreč tri podolgovate trde pločice od kitina — nam uže znanega —, in na teh pločicah so nastavljeni trdi zobki. S temi pločicami in s temi zobki gibljejo posebno mišce, ki takoj začnó delati, kakor hitro po goltanci pridrsí kak zalogaj v želodčevo vrečico. V tem hipci se strne vsa ta naprava kakor mlinski tečaj in ne neha mleti, dokler ni vse pretrto, zdrobljeno in prežmikano. Kar čeljusti niso mogle ali utegnile zgriziti in zgleviti, to vse opravi želodec s pomočjo omenjenega strugala.

O mati priroda! zakaj nisi tudi človeku dala tacega želodeca?

Blagovoljni bralec! menim da bodeš sedaj še bolje razumel in znal oceniti težke vzdihе, ki jih v „ježi na Parnas“ rák zdihuje. Videč, kakó je keber pevca Keberskega mesto v zračne višave proti Parnasu zanesel v bližnje blato ter ga onde odložil, zaplače milo iz žaljenega želodeca:

Ti bodeš črvém v želodeci segníl,
 Ti rakov z mesom ne bodeš redíl,
 Oh, ne bodeš redíl!
 Ko v vodo bi keber zanesel te bil,
 Tud' jaz bi se tvoje kože lotil,
 Oh, kože lotil!

O človeče! ali čutiš globočino in tehtnost rakovega občutka? ali se moreš zamisliti v to neizmerno bolečino? Kakó pomenljiv je ta „oh“! Kakó težko se mu je utrgal iz dna praznega želodca, v katerem je sama misel na mastni zalogaj uže zavrtila strugalo. — „Tud' jaz bi se tvoje kože lotil.“ Pa bodi si ta Keberski še takó mèdel in mršav, bodi si njega koža še tako trsna in žilava, on bi se je vendar lotil, ker ima vso pripravo za to. Saj nesreče, smrti temu Keberskemu ne želi, zastran njega naj bi živel, dokler bi se mu pohtelo, dà, še privoščil bi mu bil, da je prišel na Parnas in da si je zaslužil prvo darilo. A ker se je uže nesreča zgodila, zakaj ga ni keber rajši v vodo zanesel, kjer bi bil z mesom redil rake, a ne prostih črvov. Ne dá se tajiti, da iz raka govori nekoliko tudi zavist

in samopašnost, ali ta čut je splošen živalski in ne moremo mu ga v greh vpisavati, izlasti pri praznem želodci ne. Kdor ni v sebi počutil nikdar nič enacega, poberi kamen in vrzi ga v raka. — „Oh! kože lotfi!“

Uže zgoraj smo nekje rekli, da se mora raku obléviti tudi želodec. In to je živa istina. Vse, kar je v želodci trdega, tedaj vse kitinove pločice in vsi zobki, s kratka: vse strugalo mora se o tej zgodi obnoviti. Sedaj je tudi gotovo vsacemu razumno, zakaj drugače tako ješč rák za levitve izgubi vso slast do jedí. Kdo bi mislil na jed, ko mu se lupi želodec?

Sami sebi morali bi očitati površnost, ko ne bi o tej zgodnej priliki omenili neke stvari, ki je v živej zvezi z rakovim presvlakom. To so namreč rakove očí, kakor jih navadno zovejo. Pred levitvijo nahajamo z desna in z leva v želodčevem kotu dva bela kamenca lečaste podobe. Nekdaj so bili ti kamenci jako imenitni, rabili so kot osobitno zbravilo v mnogih, izlasti v želodečnih boleznih, mogoče, da nekje praznovernim ljudém rabijo še sedaj kot domače zdravilo. Učeno zdravilstvo jih je uže davno ostavilo in pozabilo, in sicer po vsej pravici. Razkrojitev je namreč pokazala, da te rakove očí niso drugzega nego ogljenčevokislo apno, da torej v človeškem želodci ne morejo nič drugače delovati nego na pr. košček krede.

A čemu so te „očí“ raku? Tudi temu se ni težko domisliti, ako držimo na umu, da kamenca po levitvi izgineta in da se zató rakova mlada koža hitro utrdi, rekel bi okamení. Te „rakove očí“ so tedaj apnena zaloga, katero si je rak napravil, da mu potem, ko se je preoblekel, ni stopram treba gradiva za novo suknjo znašati in prirejati, temveč da ga ima pri roki, kakeršnega in kolikor mu ga je treba, da more čim prej iz radovoljnega zapora zopet v svet.

Kdo drugi bi morebiti rekel: Ta kamenca sta namenjena, da raku prikrajšata „veliki post.“ Tudi dobro!

Poglavja o rakovej koži ne moremo okončati, da ne bi katere rekli o rakovej barvi. Živ rak nema, kakor je znano, nobene prav določene. Nekam zamazano rujavo zelenkast je; iz te vode morebiti nekoliko bledejši, iz one zopet temnejši. Toliko krasnejši je pa, kadar je voda nad njim prevrela. Tedaj zažari v čuda lepem rudečilu, da ga je milina gledati. To rudečilo se dá samo še s soboj primerjati. „Rudeč kakor kuhan rak“, veli pregovor.

Od kod ta prememba?

Živ rak ima v sebi dve barvili, — nekateri trdijo, da še več — namreč neko rujavkasto in neko rudeče. V živej živali se ti dve barvili mešati in pokrivati več ali menj, zato tudi nobeno ni čisto izraženo. V vrelej vodi se pa rujavo barvilo razprostí, ostane torej samo rudeče, katerega vrela voda ne more izpremeniti. To bi utegnilo še celó tebe zanimati, račji prijatelj, ki si rekel: rak naj bode tolst in velik, za vse drugo te ni briga.

(Dalje prihodnjič.)

Novejša češka literatura.

Piše Ivan Hribar.

I.

Od leta 1817. do 1848.

Takrat, ko sta se pri nas trudila Trubar in Dalmatin, da uvedeta slovenski jezik v knjige, bližal se je češki jezik uže svojemu „zlatemu veku“. Literarno gibanje, ki se je za modrega kralja Karla I. jako vspešno razvijati začelo; ki je mej poznejšimi verskimi prepiri čedalje bolj oživeló, doseglo je namreč za vladanja Rudolfa II. (1575—1612) svoj vrhunec. A skoro takoj za tem bilo je popolnem zadušeno. Nastopila je namreč tridesetletna vojska in odbojevala se je za češki narod tako usodna bitva na Belej Gori (l. 1621.). V žalostnih časih, ki so po tej bitvi nastali vsemu češkemu narodu, v časih, ko se je bil češki jezik izrinil povsod iz javnega življenja ter preganjal celo v rodbinskih krogih, pač ni čudo, da je vsakeršno literarno gibanje prenehalo. In to je trajalo mnogo, mnogo let, — trajalo je dve stoletji, kajti onih redkih spisov, ki so se bili v tem pojavili, skoro da ne moremo prištevati češkej literaturi, ker so bili največ mešanica češkega in nemškega jezika; ako pa so vendar bili pisani izključno v češkem jeziku, nosili so na sebi znamenje onega ponižanja, pod katerim je zdihoval ves češki narod. Te spise ima češki literarni historik samo registrovati, kajti kakega posebnega vpliva na daljši razvoj češke literature niso imeli; nasprotno, bili so ravno pisatelji, ki so se pojavili proti koncu osemnajstega stoletja — kakor bodemo pozneje videli, — največji nasprotniki svobodnega, na zdravejšo podlago opirajočega se razvitka novočeške literature.

Novo, živahnejše literarno gibanje začelo se je še le v začetku tekočega stoletja, ko se je v nekaterih pisateljih — posebno v Dobrovškem, Pelcelnu in Procházki — vzbudila zavest o slavnej minulosti češkega

Malo ne vsak človek ima svojega sovražnika, ki se ga ne more nikakor otresti; a našemu rojaku je zaradi knjižnih preprirov Gottsched stopal dolgo na péto, o čemer nemška zgodovina lepoznavska malo ne molčí, a to le zatégadelj, ker oholemu Nemcu nič ní do Slovéna, bodi si kakor koli učen ter bistroumen. A vender neko stvar pripovedujo tudi Nemci zdaj po vseh svojih večjih slóvníkih, namreč, da je Tevtonu besedo „Sternwarte“ poklónil Slovén Popovič, ki o tem v svojej knjigi: „Untersuchungen vom Meere“ na 89. stráni také piše: „einen Thurm, daraus jemand den Lauf der Sterne beobachtet, heisse ich eine Sternwarte“. Ta beseda je res vrlo dobro umišljena, in zato so se je ljudjé po vseh nemških deželah naglo poprijeli, ter znana je zdaj uže tudi vsacemu rokodelcu in prosjáku, a pozabila se je nekdanja latinska „observatorium“.

(Dalje prihodnjič.)

R à k.

Spisal Fr. Erjavec.

(Dalje.)

Neuki svet ima pojma krí in rudeče také tesno zvezana, da si ne more misliti krví, ki ne bi bila rudeča. Taki ljudjé so uverjeni, da polž ali ràk nema nič krví. Zato priprosti šaljivci pošiljajo nevedno deco kupovat polževe ali rakove krví in potem se ne morejo dosti načuditi otroškej lehkovernosti, zraven pa tudi svojej dozdevnej bistroumnosti in dovtipnosti. Ali kraj vsega tega je ta vera povsem kriva. Kakor sploh nobena žival ni mogoča brez krví, to je brez hranečega soka, tako tudi raku brez nje ni obstanka. Tudi njemu pripravlja želodec v zvezi z drugimi prebavili neko mezgo, katera se, iz črevesa vsrkana, potem v telesu izpremina v krí. Samo ka je račja krí bela, rekši, brez barve. Krí je tist vrelec, iz katerega žival zajema vse, česar potrebuje v vzdržavanje in službovanje vsacega posámičnega uda, in po njih vse celote. Da pa more krí ustrezati toli različnim zahtevam, ne zadostuje samo, da se vedno obnavlja po novej mezgi, prihajajočej iz prebavil, nego mora biti v neprestanej dotiki z zrakom. Iz njega vzprijema kislec in v zameno oddaja ogljenčevo kislino. Ta presnova se vrši vse vdilj, dokler je žival živa, in sicer dihanjem.

Pri najnižjih, večinoma v vodi živečih živalih opravlja ta posel telesna koža, vse popolneje ustrojene živali imajo pa za to opravilo posebna dihála.

Suhozemske živali — in tudi človek — dihajo s pluči ali pa z ^{področju, ki mu} dúšnicami, povodne pa — tudi naš rák je mej njimi — večinoma sè skrgami.

Ako hočeš razgledati rakova dihála, vzemi škarjice in odstriži od oklopa (kôša) ob stranéh spodnje krilo, ki seza malo ne do nog. Odstraniš odstrižene okrajke, ugledaš dosti prostorno duplino, v katero pa voda spredaj, zadaj in zdolaj lahko prihaja. V tej duplini je vse polno belih nitij, ki so v kosmiče zbrane in konci rakovih nog prirasle. Vseh pet parov pravih nog, in tudi zadnja dva para čeljustnih nožic nosita take kosmiče. To so skрге, rakova dihála. Tudi tebi, račji prijatelj, znani so ti kosmiči. Kadar razdevaš raka, potegneš jih z nogami vred izpod koša in vedoč, da na njih ni kaj ugrizniti, posesaš samo sok iz njih, ter jih odložiš na stran z nožnim spletom vred. Kaj je to, in čemu je to, zarad tega te ni nikdar glava zabolela; zvest svojim načelom, ne brigaš se za kaj tacega. In vendar so ti pusti kosmiči jako umetna, pred vsem pa raku preimennitna naprava. Vánje pritaka rakova onemogla in iztrošena za daljšo hranitev nesposobna krí, ter se tu sestaja in spaja s kislecem iz zraka, katerega ima vsaka voda kolikor toliko v sebi. Pred vsem je torej potrebno, da voda obliva skрге in da se ta voda kar najhitreje obnavlja.

V ta namen ima rák blizu ust neko posebno pripravo, ki skrbi, da redno pritaka nova voda k skrgam. Drugi par čeljustnih nožic ima namreč neko lopatičasto krpo, ki neprenehoma giblje sem ter tam ter pólje proti skrgam vodo, ki potem navzdol in navzad zopet odteka. Takó nastane v skržnej duplini vóden tok, ki je v tesnej zvezi z dihanjem.

Ker imaš škarjice pri rokah, skušaj ž njimi polagoma odločiti še hrbtni kos prsnega oklopa. Ako si pri tem delu nekoliko oprezen, odluši se tudi ta lupina in hipoma se ti odkrije rakovo drobnoje, kolikor ga ima, in po volji pregleduješ vse njega podrobnosti in tajnosti.

Vrečica spredaj v sredi tikoma nad ustí je želodec, o katerem smo uže prej dovolj govorili. Vsebina te vrečice ni po tem, da bi

nas mogla posebno zanimati, najbolje storimo, ako ne drezamo dalje vánjo spominajoč se pesnikovih besed:

Človek naj gledati nikdar ne sili,
Kar so s temó mu bogovi pokrili!

Izlasti onemu, ki je nakanil privoščiti si kuhanega raka, svetujemo, da želodec pustí lepo na miru in ga odloží, kakor je, ker drugače bi mu podrobno raziskovanje utegnulo za zmirom pokvariti slast do rakov. V tem moramo pohvaliti našega račjega prijatelja, ki iz odprtega koša izvleče malopridno vrečico ter jo hladnokrvno odvrže, ne da bi dalje pregledaval ali tudi pozvedoval, kaj je v njej, ostalo vsebino pa slastno posreblje in do zadnje mrve z nožem postrže. S tem svojim umenjem se tudi ponoša in sicer ne malo, také da človek ne vé, ali gleda z večjim pomilovanjem ali z večjim preziranjem na soseda, ki se poleg njega sedeč muči z rakom in ne vé, kaj se more in smé jesti in kaj ne, a napósled ostavi morebiti najslastnejše kosce.

Pa da vidimo, kaj ima ràk poleg želodca še v svojem drobovji. Pred vsem nam pada v oči neka zelenskasto-rujava žlezasta tvarina, ki navadno veljá za jetra. Ta žleza zaslanja želodec od obéh strani in izpolnjuje večji del te dupline, prostirajoč se daleč navzad pod druge organe. Kakor pri višjih živalih jetra, pripravlja tudi ta žleza neki sok, ki se odceja v črevo, kjer pospešuje prebavo. Da so rakova jetra užitna, razumno je samo ob sebi.

Od želodca prek jeter navzad gredoč ustavi nam se oko malo ne v sredi telesne dupline pri treh belih krpicah. To so rakova plodíla, ki pa niso pri vseh rakih enaka, kakor nam je kot žrtev našega raziskovanja prišel v roke rak ali račica; kajti tudi te živali so po spolu lóčene in treba je njega in nje, sameca in samice, da ne izmrje rod in koleno. Pri sameci se iz treh belih zrnastih pločic izmátati dve dolgi beli cevčici, ki sta izpreviti kakor nit v klopci ter se končati in na ven odpirati na prvem členu petega nožnega para. Po teh belih nitkah valje lahko ločiš samca od samice, ki ima na tem mestu trokrp jajčnjak brez onih belih koncev. Jajca iz jajčnjaka prihajajo na dan po kratkem odvódniku, ki se okončuje onde, kjer je vrasten tretji nožni par. Sicer ti pa tudi sam pogled na rakov zadek pové, ali imaš samca ali pa samico pred soboj. Pri samici so namreč vse noge na zadku plavutaste, pri samci sta pa prvi dve preobraženi v dva trda, proti koncu žlebasta cveka.

Precej za plodili, uže konci telesne dupline leží neka belkasta, malo ne šesterokotna vrečica — rakovo srce. Krvnih žil, po katerih se steka kri iz skrg v srce in se iz tega zopet razvaja pò telesu k posamičnim udom, tukaj ne bomo dalje zasledovali, ker se uže takó bojimo, da se je bralec pri zadnjih odstavkih dolgočasil. Z istega razloga nečemo govoriti o rakovih živcih in živčnih pletežih, izlasti ker jih ni tako lahko odkriti in osébiti, kakor zgoraj omenjene ustroje. Da mora pa tudi ta del razmerno doberšno biti razvit, sodimo lahko uže po tem, ker so njegova čutila za čudo dovršena. O njih porečemo še pozneje katero.

Izpod srca vleče se od želodca sèm črevo ter gre posred mesnatega zadka tjà do zadnjega člena, rekše, do srednje repne plavute, kjer izpada blato. O tebi, račji prijatelj, vém, da vselej razkolješ zadek, ali kakor ti praviš: vrat, ter mu izvlečeš tisto temno nit, predno ga založiš v usta. Pa ker poznam tvoje načelo, mislim, da ti ustrezem, ako ti odkrijem neko tajno. Ràk bode mnogo okusnejši — in tebi je največ stalo do tega —, ako mu z osrednjo repno plavuto vred iztržeš črevo, predno ga vržeš v lónc. Menil bi, da sem s tem zopet poravnal, ako ti prej sem ter tjà morebiti ni bilo vse po všeči.

Vsemu svetu je znano, da je ràk povodna žival. Po volji so mu sosebnó polagoma tekoče vode strmih in mehkih bregov, ob katerih rasto na široko razkoreninjena drevesa. Pod tacimi koreninami biva najrajši, a kjer teh ni, išče zavetja pod panji in v gostem vodnem homotu, ali pa si v mehkem bregu izdolbe rov, v katerem žedí ob dan in čaka prijaznejše noči. Mehke vode mu prijajo vse drugače nego trde, po zadnjih bivajo navadno samó malovredni koščaki. Deroče vode s kamenito strugo mu niso ljube, dasi tudi v njih ni brez njega. Večji kameni in skale so mu onde v skrivališča. Takisto mu ne ugajajo povsem stoječe vode, izlasti ne, ako so majhne. V kèbljih in drugih vodnih posodah kmalu pogine, v vlažnih kletéh in v podzemeljskih hramih pa živí po več tednov, če ima primerne hrane. Radovoljen ne gre iz vode, samo po noči ga svetloba izvabi na suho, sosebnó v zatóhlici pred nevihtami. Zató tudi zažigajo ribiči ognje na prikladnih krajih v toplih nočéh ter potem iz vode prilezle rake brez velicega truda pobirajo. Gotovo najlagodnejša lov!

Po dnevi tedaj čemí v svojem ždiči, držeč pred soboj klešče, ki so zmirom pripravljene pograbití vse, kar bi užitnega prišlo v

njihovo področje. Ako ga kaj vznemirja, povleče se kolikor mogoče nazaj ter se z nogami in z ostjó na čelu vprê takó čvrsto, da ga je težko izvleči celega. Navadno pušča ene ali pa tudi oboje klešče napastniku v rokah, sam pa ostane v rovu. Do klešč mu ni stalo toliko, saj mu namesto izgubljenih v kratkem narastó druge. Res je sicer, da bodo nove nekoliko manjše in slabše, ali živelo se bode tudi ž njimi. Boljše takó, nego nikakor. — Stoprav pod večer napoti se po svojih opravilih. Na svojem potu ali lazi z nogami po tleh, in sicer lahko naprej in nazaj, kakor se mu zdi, ali pa plava, veslajoč s krepkim repom, a nikoli naprej, zmirom nazaj ritensko. Za to ima tudi tehtne razloge. Uzmikajoč rak ima svojega neprijatelja zmirom lahko na očéh in je vedno gotov na obrambo, ali pa tudi na napad. In ta hoja se mu vedno oponaša, zarad nje je prišel v zamero pri vseh prijateljih napredku, ona ga dela, da velja povsod za nazadnjaka in da je uže od nekđaj znák reakcije. No, on se za vse te obreke ne zmeni ni kratko ni malo, temveč hodi, kakor so hodili vsi raki od svojega prvega očaka počenši. In vendar so zmirom dobro izhajali. Pa kdo bi grajal raka zastran tega, ali ne videvamo tudi mej nami tega in onega, ki hodi kakor rak, a vendar pride daleč, morebiti dalje nego drug, ki ga vodi napredek!

V hrani ni nič izbirčen, držeč se pregovora: bodi slama al' senó, da je le polnó črevo, dobro je vse, na kar se nameri, bodi si rastlina ali žival, vendar mu gre zadnja bolj v slast od prve. Črvi, polži, školjke in majhne ribe so mu poglavitna jedača. Mrtvečina pa mu je dražja od presnega mesa, in kjer leží v vodi kaka večja mrhovina, zbirajo se na njej raki z bliza in z daleka. Zato tudi ribiči nastavljajo rakom v rše za vado kosce kake stare ribe ali sploh smradne mesnine. Ujetim rakom pa dajejo kopriv, korenja, otrobij, mleka in družih vsakovrstnih odpadkov.

Pri vsem dejanji in nedejanji, na vseh potih in podjetjih vodijo raka štiri sluge, ki mu hipoma poročajo o vsem, kar se gája okolo njega. Štiri sluge so štiri čuti, namreč vid, sluh, vonj, in tıp.

Ob očesu smo uže povedali, da je zloženo iz velike množine predrobnih očesec in da je nasajeno na gibkem držalu. Tik oces kraj čelne osti so vrastene tipalnice, in sicer dvojne daljše vnanje in krajše notranje. Vnanje so dolge malo ne kakor rak in so nasajene na tročlenem držalu, ki je spodaj podprto ali zakrito z neko lusko. V znožji je videti še neka kopičasta grbica in v njej se nahaja neka

zelenkasta žleza, o katerej se pa ne vé, čemu je. Mej velikima dvema tipalnicama stojé notranje mnogo krajše, od katerih je pa vsaka na dve nitki razcepljena. Tudi te so postavljene na tročleno stalo.

Na dnu notranjih tipalnic leži v nekej globelici majhen odprt mehurec, napolnjen z vodo. Znotraj je obrasten z dlačicami, ki plavajo v vodi. Čim se zaziblje voda v mehurci, zatrepečejo tudi dlačice in ti potresi se prenašajo na neki živec, ki je v zvezi s tem mehurcem. Ta naprava je rakovo uhó.

Da rak tudi vonja, je do konca dokazano. Kje pa ima to čutilo, ne moremo nič gotovega reči. Največ se misli, da vonj posredujejo niti notranjih tipalnic, ki so s pretencimi dlačicami porastene in prav te dlačice veljajo navadno kot čutilo vonja.

(Konec prihodnjič.)

Nekoliko črtic iz polupreteklega časa.

Spisal dr. V. Zarnik.

II.

Posebno željo in posebno hrepenenje gojili smo akademiki šenpeterske šole, da bi vendar enkrat doživeli to srečo ter prišli v šenklovške šole, kjer „prefêsarji“ uče, ne pa „šómaštri“, kakor pri sv. Petru. Naš gospod šenpeterski učitelj je sicer rekel, da bi bilo dobro in záme zeló koristno, ako bi še jedno leto pod njegovo komando srkal v sebe znanosti in umetnosti šenpeterske akademije, toda branil sem se proti takemu atentatu z vsemi štirimi. Ker je videl stari učitelj, da me na noben način več ne privabi pod svoje peruti, odpustil me je jezen osorno godrnjaje za slovo: du Esel du!

Z velikim ponosom korakal sem po Poljanah proti šenklovškim šolam in z nekako sveto boječnostjo bližal se hramu vseh učenostij in krepostij. Ponos je pa še rasel s tem, da mi ni bilo treba mešati se mej prve začetnike ali kakor se je takrat rekalo, iti v „untere“. Stopil sem precej v „obere“, kjer so bile takrat paralelke. Na svoje veliko veselje prišel sem pod učitelja Praprotnika, pa ne pod Andreja, sedanjega tajnika „Slov. Matice“. Naš tedanji prefêsar Blaž Praprotnik uže zdavna počiva pri sv. Krištofu, želim mu vse dobro na onem svetu, ker je bil v resnici kaj dober in prijazen. mož s svojimi učenci. Kar nam je pa najbolj ugajalo, bilo je to, da je z nami vedno

Kakó je Popoviču ugajal Dunajski stolni grad, pripoveduje njega 15 pol dolgo pismo, prijatelju Büschingu poslano séčna méseca 1761. léta. Ondukaj čitamo: „seliti se mi je na Dunaji bilo tréba pet krat, a sam rad se nísem nikoli, ker imam toliko orodja in rázlake, da je enemu človeku malo ne vsega preveč; ali vender so me prinúidili Dunajčani, kateri v denašnjih časih niti ne čislajo znanstev niti ne ljube njih častiteljev. Dva kratí se je to delo vršilo s táko silo in tegínjo, kakor da je sovražnik pred vrátí in bi jedino moje umikanje grad moglo otéti. V polétji 1759. leta tóličko da mi niso pogoréle vse moje knjige, zbirke in spisi. Uže se je bil zakadil en ogál óne stréhe, pod katero je bilo spravljenih nad 100 mojih skrábije*) ter mnogo zabójev z bogastvom vseh treh glavnih razpólov prirodnih. Večino teh nanáškov mi je pokončala gaséča voda. Lansko jesen malo da nísem izgubil léve noge, ker mi je zdravnik nerodno kri pušcal, in ležal sem nekaj mésecev potem. Ker je vojna, zatorej ni plačila ne dobivamo, kakor bi trébaló. Ako še vrhu tega premišljam, katerih ljudíj išče na Dunaji sreča, vidéč, da kak francosk novinar ali tudi glumác (komedijant) imata vsak po svojih 6000 gljd. dohodkov na léto, a jaz le po 700 gljd. za vse svoje trude, to lahko uganete, v kacem veselji živem tukaj. Otožnost me časi prime taka, da se nedavno bivših dogodkov toliko spominam, kakor da jih nísem še nikoli slišal.“ (V letop. Matice slov. 1879. l., 114.)

(Dalje prihodnjič.)

R à k.

Spisal Fr. Erjavec.

(Konec.)

Slovenski kmet, in tudi drugi pameten svet ženi se po zimi, ko nema boljšega dela. In tudi ràk je tega mišljenja, da je za ta posel zimski čas najprikládnejši. Kakó se pa vede kot snubač, o tem nemamo nič gotovega poročila. Ali kakor ga znamo, rekli bi, da se tudi pri tem imenitnem koraku ne prenagli, temveč da se nosi trezno in premišljeno in da opravlja vse s potrebno dostojnostjo. Na vzpomlad

*) Škrábica, f., die Schachtel, der Klingelbeutel, rabi Kraševcem in Hrvatom; pravilneje: skrábijca; staroslov.: krabij, iję, f., krabijca, f., fiscella e vimine plexa, arcuła.

začne pa mati račica jajca leči, vsega skupaj okolo dve sto. Mati jih nosi pod „repom“, vsako jajce namreč ima kratek repek, s katerim se obesi na to ali óno plavutno nožico, na vsakej jih visí po dvajset do trideset. Takó jih nosi tjà do konec meseca junija. Takrat so zametki zreli, prodró kožico in mladi rački prilezejo na dan. Majhni so in skoro prozorni ter počasi lazijo okolo matere, ki mirno žedi sredi njih. Kakor jih pa kaj prestraši, zbežé hitro pod rep v svoje leglo, poprimejo se plavutnih nožic materinih in ta jih urno unese vsakej opasnosti. Toda materina ljubezen kmalu ohladne in necega dne ostavi sirote, da ne vedó kakó in kedaj so izgubili mater, óčine skrbi pa tako nikdar počutili niso. Prepuščeni sami sebi razidejo se na vse strani s trebuhom za kruhom. Odtod tudi pregovor: Razšli smo se kakor rakova deca.

Rák učaka lepo starost, živi namreč do blizu dvajset let. Ali dandenes so taki račji Metuzalemi redki, vsaj pri nas. Saj nema mirú. Tudi on čuti, kako težek je boj za obstanek; kamor krene, povsod pastí in nastave, vse polno neprijateljev in napastnikov. Potlej pa rasti in se veseli življenja, kdor more! Vsak paglavec, vsako pastirče stikuje za njim in ga cmari pri ognji. Potem so še pravi rakarji, katerim je račja lov ali zabava ali obrt. Lové ga z rokami ali s precepi, ali mu nastavljajo vrše, sake in mreže, kamor ga vabijo z mrtvimi ribami, z jetri in drugo mesnino. Drugod ga izmamijo z ognji po noči iz vode, da neumnega brkača toliko laže in brez truda pobirajo.

V vodah, kjer imajo mir in jih redkokedaj kdo lovi, so tako brezskrbni, da ob belem dnevi grabijo po polžih, glistah ali kar se jim mesenega ponuja na palici privezanega. Na Plitvicah sem v jezeru Kozjaku to sam poskusil. Na močán prot sem privezal nekoliko kurjih črev in sem jih poteknil v vodo. Čreva še niso bila dobro v vodi, uže so od vseh strani planili raki na nja. Ko sem počasi vzdignil prot, vrgel sem tri rake na suho. Tako sem jih nekaj časa metal z vode, če tudi ne po tri, pa vendar po dva ali vsaj po enega. S prva so kakor slepi hlastali po črevih. Ko so pa s časom videli, da je tovariša za tovarišem čudotvorni prot vzdigal iz njih srede, ne da bi se bil kdo povrnil in jim povedal, kakó se jim gaja na drugem svetu, polotila se jih je malo po malo neka treznost in neka ozbiljnost. Bolj in bolj nezaupno ogledavali so si mamljiva čreva in dolgo jih je bilo treba premikati sem ter tjà, predno se je kdo odločil pograbití za nja. In

še ta je bil navadno kakov malovredni mladec, a starcem se je vsa stvar naposled zdela velesumna. Dolgo ni bilo nobenega na videž in tudi mene je minul potrpež, niti mi ni več stalo do njih, ker našej malej družbi bilo jih je dovèlj za posladek.

Poleg človeka ima ràk mej samimi povodnimi živalimi mnogo neprijateljev. Mnoge pohrustajo grabežljive ribe, izlasti dokler so še majhni in mehki. in koliko jih pohrusta vidra, celó lisica preží za njimi.

Svoje vrste — in še prav osobitne — so raki v reki Kolpi ob hrvaškej meji. Ne da bi bili morebiti telesno drugače ustvarjeni; taki so, kakor vsi drugi. Ali glede umstvenih zmožnostij so daleč pred vsemi drugimi. Sosebno veliki prijatelji so godbi, prav za prav žvižganju. Lepemu žvižgu na ljubav ostavljajo najmastnejše žalogaje in prihajajo iz svojih skrivališč poslušat. In tedaj ima žvižgalec najlepšo priliko raka za rakom vlačiti na suho. Toda zgol z duševno hrano se to vendar ne opravi, tudi želodcu je treba nekaj ponuditi. Ako torej hočeš v Kolpi z uspehom rake loviti, vzemi v eno roko prot, kateremu si na konec črva privezal, v drugo pa stisni precep in potem žvižgaj tisto imenitno račjo pesem. Kajti ne gre, da bi žvižgal kar si bodi, kolpski raki so neznansko svojeglavni. Ali njihovo pesem ali pa nič!

Temu in onemu se bode to smešno zdelo. Tudi Valvazorju se je s prva stvar smešna zdela, a naposled je mož vendar verjel. Pišoč „Slavo kranjske vojvodine“ pobral je glasoviti učenjak vse, kar se mu je zdelo, da bi ljubljenej deželi utegnulo služiti v čast. V tej stvari se je sam pošteno trudil, da bi zvedel resnico, ali okolnosti mu niso bile ugodne. Dasi tedaj na svoje oči ni videl loviti rakov na žvižeg, nas vendar zagotavlja, da se okolo Vinice in Podbrežja tako lové. Pravi, da žvižgalci mej soboj tekmujejo; kdor zná bolje, nalovi več rakov. On sam je vprašal necega Hrvata, Polakoviča po imenu, ki je služil Frankopana in je bil na glasu, da zna rakom sosebno dobro žvižgati. Vprašal ga je, če raki ne bi prišli, ako jim ne bi žvižgal. Hrvat je odgovoril, da ne pridejo, čuda redko pride kakšen. V tem, ko jih žvižgalec nalovi sto, dobi jih drug, ki ne žvižga, jedva šest. Vprašan nadalje, ali imajo tudi drugi raki to svojstvo, pravi, da ne vé, ker on je lovil samo mej Poljanami in Metliko. Tudi druge osebe „od stanú“ so temu pritrdile. Valvazor bi se bil o tem tudi sam rad uveril, ali voda je bila motna in velika. Zato se opira

na svedočanstvo vere dostojnih mož „so wol von hochfürnehmer als gemeiner Condition“, ki so mu vse to potrdili iz svoje izkušnje. Na konci še pristavlja, da rék: „šel je rakom žvižgat“ povsod drugod pomenja: umrl je.

Dandanes o tem žvižganji vse molči. Gotovo je mlajši svet pozabil pravo račjo pesem. Kaj pa! Zapisana ni bila nikdar, hranila se je samo po „ustnem izročilu“, v pravem pomenu te besede. In necega dne zatisnil je oči star očanec in ž njim je šla pod zemljo tudi pesem, bodi si, da je pozabil naučiti je sina, bodi si, da je topej glavi ni mogel vcepiti. Tako se izgublja in opušča star običaj in malo po malo gre v pozabo vse, kar je bilo od starine dobrega in hasnovitega. Kaj ne ti, račji prijatelj?

Rakova domovina je jako prostrana, razširja se namreč malo ne po vsej Evropi in po velicem delu Azije. Pri nas se nahaja po vseh vodah, še posebno mu prijajo kranjske in štajerske. Mánj mu ugajajo vode po našem Primorji. Najlepše rake na Goriškem sem videl v Koboridskem blatu, pa menda niso posebno okusni. V Gorici vsaj imajo po gostilnicah samo kranjski veljavo. Nemo propheta in patria sua. Da v Soči ni in ne more biti lepih rakov, umeti je lahko; a popolnoma nerazumno mi je, zakaj jih Ipava nema, o katerej bi človek sodil, da je kakor nalašč ustvarjena za to žival. Na Koroškem ne manjka rakov nikjer, ali posebno hvaliti jih nisem čul. Na slovenskem Štajarji bivajo lepi in dobri raki v Sotli in v Pesnici, in gotovo še drugod, kar pa meni ni znano. Kranjska pa vendar prva-kuje glede ráštva; sosebno sè svojimi krškimi raki se je proslavila daleč prek ozkih svojih mej. Pa tudi ljubljanski raki, ki se lové v Ljubljaniči, Gradaščici, Ižici in v družih po ljubljanskem barji tekočih potocih, na dobrem glasu so pri vseh poznavateljih. Vse hvale vredni so nadalje raki iz Pivke, Planinščiice in iz družih potokov okolo Planine, Cirknice in Loža. Iz vseh teh krajev izvaža se mnogo tega blaga v Trst. Na Dolenjskem ponašajo se razen Krke z lepimi raki tudi Kolpa, Temenica, Mirna in še druge manjše vode, katerih pa tukaj ne bodem našteval. Pa tudi Gorenjska stran redí po potocih sem ter tjá prav lepo žival. Tako n. pr. vem iz svoje izkušnje, da imajo Poljane nad Škofjo Loko jako velike in okusne rake. Kar se tiče velikosti, hode zadostovalo, ako povem, da so enkrat enega ulovili, ki je na tehtnici potegnil „tri rezi“, rekše: tri četrti libre. Sam ga sicer nisem videl, pravil mi je pa o njem vse časti in vere dostojen mož,

ki je stal poleg tehtnice; bržčas ga je tudi okusil. Taki velikani so vendar jako redki. V Dolskem gradu pod Ljubljano kazali so nekdanj — da li še zdaj, ni mi znano — lupino ogromnega raka, če se ne motim, rekli so, da se je porodil v Krki. Tisti bi utegnil biti dostojen drug onemu poljanskemu, dokler je namreč še junakoval pod vodo.

Cirkniško jezero je polno rakov. Kadar voda upade, nahaja se jih po jamah brez števila. Pobirajo jih kakor hruške in spravljajo v vreče in košare. Ali ti jezerski raki glede dobrote ne morejo tekmovati s potočnimi, zato tudi nimajo prave cene.

Kupčija z raki je na Kranjskem znamenita in prinaša v deželo vsako leto najmanj kacic dvajset tisoč goldinarjev. In prinašala bi tudi več, ko bi se raštvo umno uravnalo. Iz same Krke izvozi se jih na leto najmanj 100.000 repov, iz drugih vodá pa tudi vsaj toliko, če ne več. Prvi trgovec s krškimi raki je Krški poštar gosp. A.; on sam jih razpošlje na leto blizu 60.000 repov. Največ jih gre na Dunaj, v Prago, Pešto, potem v Pariz, London, Milan i. t. d. Pol libre težki so precej redki, sem ter tjà nahaja se vendar še kak težji, do dvajset lotov stare dunajske vage.

Staro pravilo uže uči, da raka jej v mesecih, katerih imena v sebi nimajo nobenega r, in ti meseci so: maj, junij, julij in avgust. V teh mesecih je tudi trgovina z raki najživahnejša. Razpošiljajo jih v košarah vložene mej mah, pri večji vročini pa v slamo. Kadar gredo prav daleč, namažejo jih z vinom ali z vinskim kisom. Ujete rake spravljajo v posebne skrinje, plavajoče v vodi ter jih pitajo s krvjo, z mesnimi odpadki in sè slabimi ribami.

Predno končam, še nekaj šaljivega. Srbska smešnica pripoveduje, da je Turek, nepoznavši dotle raka, prišel k Srbu in videvši to neznano žival pri njem, vprašal ga je, kaj je to. Srb mu odgovori, da je to bolhobêr, da lovi bolhe po hiši in po noči v postelji. Turku je bil po tem pojasnilu bolhobêr močno všeč, zato si ga izprosi od Srba in ga odnese domov. Kako sta se pa Turek in bolhobêr pogajala po noči v postelji, o tem smešnica molči. Da ni bolh lovil, lahko si mislimo. Prej bi rekli, da se jim je pridružil spomnivši se svoje stare pesni:

Tud jaz bi se tvoje kože lotil,
Oh, kože lotil.

